

УДК 811.161.2'255.4:821.111

РОЛЬ АНТОНІМІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ У ПЕРЕКЛАДІ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ**Голуб О.М., Фоменко В.І.**

Донбаський державний педагогічний університет

Стаття присвячена розгляду антонімічного перекладу як однієї з лексико-граматичних трансформацій. Автори аналізують приклади мовного антонімічного перекладу – формальної негативації, позитивації й анулювання двох наявних у реченні негативних компонентів. Досліджується також контекстуальний антонімічний переклад, який розглядають як найвищий ступінь прояву семантичного розвитку. Особлива увага приділяється способам передачі конструкції типу “I wish I could” засобами української мови у художньому перекладі. Матеріалом дослідження виступає текст роману Дж. К. Ролінг ‘Harry Potter and the Philosopher’s Stone’ та його переклад українською мовою, здійснений В. Морозовим.

Ключові слова: Формальний антонімічний переклад, контекстуальний антонімічний переклад, негативація, позитивація, анулювання двох наявних у реченні негативних компонентів.

Постановка проблеми. Проблеми підготовки перекладачів активно дискутуються у сучасному освітянському просторі. Одним з аспектів, що підлягає аналізу, є питання про те, яких фахівців потребує сучасне суспільство: спеціалістів з фахових мов (науково-технічного) чи художнього перекладу. Не применшуючи в жодному разі досягнень фахівців з фахових мов, все ж не погоджуємося з тими з них, хто вважає, що дослідження з художнього перекладу зараз є не на часі. Ця думка ґрунтується на таких аргументах: сучасна наука має бути прагматичною, вимогою ринкової економіки є конкретна практична користь від того чи іншого дослідження (наприклад, укладання словників окремих терміносистем) тощо. На наш погляд, художній пере-

клад є не менш важливим. Без нього неможливе формування освіченого, культурного, морально й естетично багатого суспільства у період глобалізації. Саме художній переклад відкриває Україні доступ до скарбниці світової як дитячої літератури, так і творів для дорослих, а також представляє українську літературу світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми перекладознавства та підготовки перекладачів піднімаються у дослідженнях В. І. Карабана, І. В. Корунця, В. Коптілова, Л. М. Черноватого та ін., актуальні дисертації готуються з проблем відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої літератури (А. Є. Потапова), інтерконтекстуальності як проблеми перекладу (Л. В. Грек), перекладу

драми (В. І. Матюша), лексичних модуляцій у художньому перекладі (Г. О. Гарбузова) тощо. Кожне з таких досліджень зміцнює теоретичну базу українського перекладознавства та сприяє удосконаленню системи підготовки високопрофесійних перекладачів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Практичні курси перекладу значну увагу приділяють формуванню уміння застосовувати різні трансформації у перекладі. Це, у свою чергу, потребує узагальнення актуального досвіду провідних перекладачів-практиків.

Мета статті. Отже, метою запропонованої статті є аналіз антонімічного перекладу як однієї з найуживаніших лексичних трансформацій. Матеріалом для нашої розвідки ми обрали роман J. K. Rowling 'Harry Potter and the Philosopher's Stone' [9] і його переклад, здійснений В. Морозовим [6].

Доцільність обрання саме цього роману для аналізу підтверджується поглядами багатьох фахівців-перекладознавців на нього як на матеріал, що сприяє розв'язанню «сітки перекладацьких проблем» [1, с. 3]. Маємо на увазі передусім дисертації М. В. Бережної [1] та А. Є. Потапової [5].

Виклад основного матеріалу. Антонімічний переклад як лексико-граматичну трансформацію розглядаємо як використання у перекладі заперечної форми замість стверджувальної і навпаки (формальний/мовний антонімічний переклад) і як використання протилежного поняття у перекладі (контекстуальний антонімічний переклад), наприклад: *Harry knew he ought to feel sorry that Mrs Figg had broken her leg, but it wasn't easy when he reminded himself it would be a whole year before he had to look at Tibbles, Snowy, Mr Paws and Tufty again* [9, с. 22]. – *Гаррі розумів, що негарно радити з приводу зламанної ноги місіс Фіг, але стриматися було важко, бо він збагнув, що тепер лише через рік знову побачить змішки Мурчика, Білосніжки, Лапоньки і Марсика* [6, с. 26]. Заперечна форма присудка у вихідному реченні передається стверджувальною формою у перекладі. Розглянемо інший приклад: *He rolled on to his back and tried to remember the dream he had been having* [9, с. 19]. – *Він ліг горілиць і спробував пригадати свій сон* [6, с. 22]. Одна й та сама поза Гаррі Поттера в оригіналі виражається через сему «спина», а у перекладі акцент зроблено на семах «обличчя», «вгору»: **back** – the rear part of the human body especially from the neck to the end of the spine [8]; **горілиць** – обличчям догори; протилежне ниць [7]. У цьому та подібних випадках спостерігаємо контекстуальний антонімічний переклад.

У класифікації антонімічного перекладу, слідом за В. І. Карабаном [3, с. 291], традиційно виділяємо такі види:

1) негативація (слово або словосполучення без формально вираженої суфіксом або часткою заперечувальної семи замінюється в перекладі на слово з префіксом **не-** або словосполученням з часткою **не**) [так само], наприклад: *He turned to smile at the tabby, but it had gone* [9, с. 13]. – *Усміхнувшись, він повернувся до китцьки, але її вже там не було* [6, с. 13].

2) Позитивація (слово чи словосполучення з формально вираженою заперечувальною семою

замінюється в перекладі на слово або словосполучення, які не містять вираженого негативного компонента) [так само]. Часто така заміна вимагає й інших перетворень у реченні, наприклад: *Ten years ago, there had been lots of pictures of what looked like a large pink beach ball wearing different-coloured bobble-hats – but Dudley Dursley was no longer a baby* [9, с. 19]. – *Десять років тому там стояло безліч фотографій чогось такого, що нагадувало великий рожевий надувний м'ячик у різнокольорових шапочках з бомбончиками, але тепер Дадлі Дурслі виріс* [6, с. 22]. У випадку з *no longer* – *тепер* спостерігаємо формальний антонімічний переклад, власне, позитивацію, при цьому вона приводить до необхідності застосування антонімічного перекладу й у парі *was (no longer) a baby – виріс*.

3) Анулювання двох наявних у реченні негативних семантичних компонентів [так само], наприклад, *Potter wasn't such an unusual name* [9, с. 9]. – *Поттер – звичайне (розповсюджене) прізвище* (переклад наш – О. Г.). У перекладі складних речень із заперечувальною часткою **not** (й з іншими елементами, що містять негативну сему) та сполучниками **until, unless** тощо застосовується антонімічний переклад, спричинений не лише суто мовними, а ще й позамовними факторами (як-от емоційне навантаження): *It was plain that whatever 'everyone' was saying, she was not going to believe it until Dumbledore told her it was true* [9, с. 14]. – *Було очевидно, що, попри всі чутки, вона повірить їм лише тоді, коли їх підтвердить Дамблдор* [6, с. 15].

Подвійне заперечення «в англійському мовленні живається значно частіше, ніж в українському мовленні» [4, с. 334]. В. І. Карабан систематизував випадки застосування мейозису у перекладах з української англійською мовою, наприклад: *Його метод досить схожий на велику загальну теорію у фізиці. – His method is not unlike the Grand Unification Theory in physics* [так само].

Розглянемо, які конкретні лінгвістичні та екстралінгвістичні умови викликають необхідність застосування антонімічного перекладу.

Мовний антонімічний переклад неминучий, коли один із стійких еквівалентів у парі містить імпліцитну негативну сему. Такі приклади в романі J. K. Rowling 'Harry Potter and the Philosopher's Stone' і його перекладі українською, здійсненому В. Морозовим [6], трапляються часто: *grudgingly* – *неохоче, suddenly* – *несподівано, to keep somebody away* – *не знатися з кимось, casually* – *недбало, still* – *непорушно*. Наявна у значенні наведених і подібних лексичних одиниць негативна сема не виражена формально, але стає очевидною, завдяки аналізу їхньої семантики: **grudging** – *unwilling, reluctant; sudden* – *happening or coming unexpectedly; to keep away* – *to avoid smb or smth; casually* – *feeling or showing little concern; still* – *devoid or abstaining from motion* [8]. Вивчення випадків формальної реалізації негативної семи у мові перекладу показує, що зазвичай така негативація не потребує зміни структури речення, сама по собі не приводить до трансформацій, наприклад: *It was on the corner of the street that he noticed the first sign of something peculiar – a cat reading a map*

[9, с. 8]. – Уже на розі вулиці він помітив першу ознаку чогось **незвичайного** – кицьку, яка уважно вивчала мапу [6, с. 6]. Знову прослідковується заперечувальна сема у значенні слова **peculiar** – *different from usual or normal* [8], *i. e. not usual, not normal*.

Традиційні антонімічні відповідники мають усталені фрази, кліше, фразеологізми тощо, наприклад: *'We may never know.'* [9, с. 15]. – «Можна лише здогадуватися» [6, с. 16] – позитивація. – *We'd better get this over with* [9, с. 17]. – ... не марнуймо часу [6, с. 19] – негативація. У багатьох випадках використання антонімічного перекладу залежить не тільки від стилю тексту, контексту тощо, а й від вибору перекладача, який на власний розсуд оцінює правильність конструкції, ступінь виразності тощо. Отже, в останньому прикладі можливий варіант без зміни знаку висловлювання: *Покінчимо з цим. / Завершимо цю справу.* та ін.

Аналіз тексту роману J. K. Rowling 'Harry Potter and the Philosopher's Stone' і його перекладу українською [6] показує, що конструкції зі словами **hardly, little, last, almost** та ін. часто спричиняють використання заперечної форми у перекладі, наприклад: *Although owls normally hunt at night and are hardly ever seen in daylight ...* [9, с. 10]. – Хоча сови полюють переважно вночі і **майже ніколи не літають удень** ... [6, с. 10]. *'We've had precious little to celebrate for eleven years.'* [9, с. 13]. – Цілих одинадцять років ми **майже нічого не святкували**. [6, с. 14]. ... *the very last place you would expect astonishing things to happen* [9, с. 18]. – ... **нітрохи не скидаючись** на місце, де могло б статися щось дивне [6, с. 21]. *'Sorry,' he grunted, as the tiny old man stumbled and almost fell* [9, с. 9]. – **Перепрошую, – буркнув він маленькому старому чоловічкови, що заточився й мало не впав** [6, с. 8].

За своєю семантикою прислівник **without** є заперечним (*used as a function word to indicate the absence or lack of something or someone* [8]), тому негативна сема є експліцитною у перекладі, наприклад: *Harry Potter rolled over inside his blankets without waking up* [9, с. 18]. – Гаррі Поттер, **не прокидаючись**, повернувся у ковдрах на другий бік [6, с. 21].

В конструкції **neither ... nor** дієслово-присудок, вживається у стверджувальній формі, тоді як в українській мові, окрім повторюваних сполучників **ні ... ні** із заперечною часткою **не** вживається і дієслово-присудок, наприклад: ... *for neither as a cat nor as a woman had she fixed Dumbledore with such a piercing stare as she did now* [9, с. 14]. – ... бо **ні** кицька, **ні** жінка **не** могли б так пронизливо вп'ятися очима в Дамлдора [6, с. 15].

Застосування антонімічного перекладу часто є продиктивним стилістичними міркуваннями, наприклад: *'You don't mean – you can't mean the people who live here?'* ... [9, с. 15]. – **Та ви що? – Невже ви маєте на увазі людей, які мешкають отут?** ... [6, с. 17]. *'... but you can't pretend he's not careless ...'* [9, с. 16]. – «... **але ж погодьтеся – він легковажний**» [6, с. 18]. У парі відповідників *he's not careless – він легковажний* спостерігаємо анулювання у перекладі двох наявних у вихідному тексті негативних компонентів.

Антонімічний переклад часто є результатом повної трансформації висловлювання у перекладі, коли одна й та сама ситуація подається з протилежного погляду. Такий антонімічний переклад є контекстуально обумовленим, наприклад у вихідному реченні: *She threw a sharp, sideways glance at Dumbledore here, as though hoping he was going to tell her something, but he didn't ...* [9, с. 13] підмет *he* виконує дію, виражену присудком *was going to tell*, у той час, як у перекладі: *Тут вона скося блимнула на Дамлдора, наче сподівалася щось почути, але той мовчав...* [6, с. 14] – підмет *вона* виконує дію, виражену присудком *сподівалася почути*. Крім того, антонімічний переклад спостерігаємо і у парі відповідників *he didn't (tell her) – але той промовчав*. У подібних прикладах очевидно стає думка про те, що антонімічний переклад є найвищим ступенем прояву семантичного розвитку [3, с. 291].

Аналіз перекладу роману Дж. К. Ролінг, виконаного В. Морозовим, виявив не лише випадки, коли перекладач застосовує антонімічний переклад, а й такі, в яких, попри логіку висловлювання, знак тексту-оригіналу зберігається у тексті перекладу.

Йдеться про конструкції типу **I wish I could**. Такі конструкції традиційно розуміємо як вираження мовцем шкoduвання про здійснення/не здійснення певної дії, наприклад: *I wish I could fly. – Шкода, що я не вмю літати. I wish you had informed me about it before. – Шкода, що ти не повідомив мені про це раніше*. Такі конструкції знаходимо у перекладі зазначеного роману: *'It's sort of secret,' he said, but he wished at once he hadn't ...* [9, с. 194]. – **Це таємниця, – вимовив він, відразу пошкодувавши про це ...** [6, с. 272]. *Harry lay in his dark cupboard much later, wishing he had a watch* [9, с. 27]. – **Згодом Гаррі лежав у своїй темній комірчині, шкoduючи, що не має годинника** [6, с. 33]. *Harry was thinking about this time yesterday and bitterly wishing he'd opened the letter in the hall* [9, с. 33]. – **Гаррі згадував учорашній день, гірко шкoduючи, що не відкрив листа ще в коридорі** [6, с. 42]. Формально стверджувальна конструкція перекладена заперечним реченням, що повністю розкриває зміст висловлювання.

Слід зазначити, що художній переклад вимагає від перекладача застосування максимально можливого багатства зворотів у мові перекладу. Тому цілком природним є факт, що одна й та сама конструкція у тексті оригіналу не може передаватися лише одним відповідником. Тож у перекладі, що аналізується, використані у вихідному тексті конструкції на кшталт **I wish I did/had done** тощо, окрім моделі **Шкода, що я не роблю/зробив щось** тощо, відповідають їй інші еквівалентні словосполучення: **Краще б я ..., Я волів би ..., Мені хотілося б ...** та ін. Такі моделі дозволяють зберегти знак вихідного висловлювання, коли стверджувальне речення перекладається стверджувальним, а заперечне – заперечним, наприклад: *'Wish I'd had three wizard brothers.'* [9, с. 75]. – «... **краще б я мав трьох братів-чарівників**.» [6, с. 103]. *Harry wished he had about eight more eyes* [9, с. 56]. – **Гаррі волів би мати ще з восьмиро очей** [6, с. 75]. *Harry wished he would blink* [9, с. 63]. – **Гаррі хотілося, щоб старий бодай раз кліпнув ...** [6, с. 86].

В декількох випадках спостерігаємо передачу конструкції типу **I wish I did/had done** простим реченням, що спричинює й інші трансформації, наприклад, зміну типу речення, як-от: *He wished Ron would put his wand down* [9, с. 131]. – «*I чого той Рон досі палички не опустить?*» [6, с. 181]. *‘Wish McGonagall favoured us,’ said Harry* [9, с. 101]. – «*Якби ж МакГонегел підтримувала нас! – зітхнув Гаррі*» [6, с. 139].

Висновки і перспективи. Таким чином, антонімічний переклад поділяємо на формальний (негативація, позитивація, анулювання двох на-

явних у реченні негативних компонентів) та контекстний. Використання антонімічного перекладу підпорядковується як лінгвістичним, так і позалінгвістичним факторам. Проаналізований матеріал свідчить про надзвичайну важливість вивчення й узагальнення досвіду провідних перекладачів у підготовці майбутніх фахівців з художнього перекладу. Перспективи подальших розвідок в окресленій галузі вбачаються в систематизації випадків використання різних типів трансформацій у перекладі англомовних художніх текстів українською мовою.

Список літератури:

1. Бережна М. В. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / М. В. Бережна. – К., 2009. – 20 с.
2. Зарицький М. С. Переклад : створення та редагування / М. С. Зарицький. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 120 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
4. Карабан В. І., Мейс Дж. Переклад з української мови на англійську мову / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.
5. Потапова А. Є. Відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої художньої літератури (на матеріалі українських, німецьких та російських перекладів творів Дж. К. Ролінг) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А. Є. Потапова. – Одеса, 2011. – 20 с.
6. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і філософський камінь [переклад з англійської В. Морозова] / К. Дж. Ролінг. – К. : Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2012. – 320 с.
7. Словник української мови : в 11 тт : АН УРСР. Інститут мовознавства [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2. – С. 130.
8. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.merriam-webster.com.
9. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone / J. K. Rowling. – London : Bloomsbury Group, 1997. – 224 p.

Голуб Е.М., Фоменко В.И.

Донбасский государственный педагогический университет

РОЛЬ АНТОНИМИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА В ПЕРЕВОДЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению антонимического перевода как одной из лексико-грамматических трансформаций. Авторы анализируют примеры языкового антонимического перевода – формальной негативации, позитивации и аннулирования двух имеющих в предложении отрицательных компонентов. Исследованию подвергается также контекстуальный антонимический перевод, который трактуют как высшую степень проявления семантического развития. Особое внимание уделяется способам передачи конструкции типа “I wish I could” средствами украинского языка в художественном переводе. Материалом исследования послужил роман Дж. К. Роулинг ‘Harry Potter and the Philosopher’s Stone’ и его перевод на украинский язык, осуществленный В. Морозовым.

Ключевые слова: формальный антонимический перевод, контекстуальный антонимический перевод, негативация, позитивация, аннулирование двух имеющих в предложении отрицательных компонентов.

Holub O.M., Fomenko V.I.

Donbas State Teachers’ Training University

THE ROLE OF ANTONYMOUS TRANSLATION IN LITERARY TRANSLATION

Summary

The article deals with antonymous translation as one of lexico-grammatical transformations in translation. The authors study examples of language antonymous translation such as negative-positive inversion and positive-negative inversion. Conversive translation is treated as the highest degree of semantic development. Special attention is given to the ways of translating structures like “I wish I could” used in literary texts into Ukrainian. Research material has been taken from J. K. Rowling’s novel ‘Harry Potter and the Philosopher’s Stone’ and its translation into Ukrainian done by V. Morozov.

Keywords: language antonymous translation, coversive translation, negative-positive inversion, positive-negative inversion, leveling of two negative semantic components.